

ՄԱՍԻՍ

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

Ազգային, Դրական, Բարամական, Գիտական

517 ՏԱԻ, ԹԻ 37

Գ. ՇՐԶԱՆ

14 ՍԵՊՏԵՄԲ. 1902

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Մասիս շաբաթների արևիկան բաժանորդագրիկն է Կ. Պոլսոյ համար Մասսուս զը. եւ գաւառներուն համար Յիսուս զը., կանխիկ վճարելի: Արտատպան 12 ֆրանկ կամ 5 տուղլի: Թղթատարական ծախիշը խմբագրութեան վրայ է: Վեցամսեայ բաժանորդագրութիւն լրկորնուիր: Բաժանորդագրութիւնները կը սկսին ամեն ամսոյ մէկէն: Մասիս երապարակ կ'ըլլէ ամեն շաբաթ առտու: Այն բաժանորդները որոնք պակաս քերք ստացած են, պէտք է խիղջն խնայեն խմբագրութեան: Ժամանակ անցնելէ վերջ աշխատակցի ծախիւնները նկատուրեան չեն առնուիր:

Ձի երասարակաւած ձեռագիրները եւ զան ղարձուիր:

Չեռէ կը ծախուի ՀԱՏԸ 40 ՓԱՐԱՍԻ

Հասցե

درعليه ده آغوب ماطيوسيان مطبعه سنده « ماسيس » عزتمنى اداره سته

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ «ՄԱՍԻՍ» Ի

Supplément B. Massiknutean

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

Rédaction de la Revue MASSIS

Imprimerie H. Matteosian

CONSTANTINOPLE

ԱՊՐԱՌԻԿ ՎԱՃԱՌՈՒՄ

ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ ՇԷՂՁԱՅԻ

ԱՊՐԱՌԻԿ ՎԱՃԱՌՈՒՄ
Յանախորդաց դիրքութեան
համար

ՎԵՐՋԻՆ ԳԻՆ

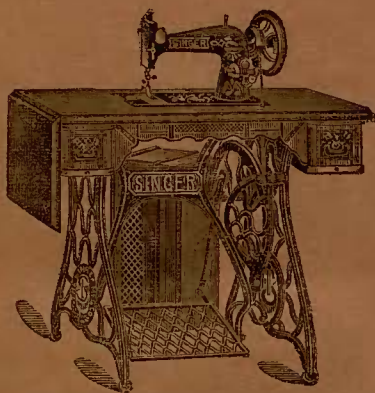
Եթէ կ'ուզէք ամէն
տեսակ գոհարեղէններ
ունենալ. դիմեցէ՛ք
Կ. Պոլիս, Ոսկերչաց
Շուկայ մեծ փողոց քիւ 13

Հերմայի վաճառատուներ ունի եւրոպական
ճաշակով պարարատուած գոհարեղէններ,
ամենքն ալ առաջնակարգ բլլալու պայմանաւ,
Հերմայի վաճառատուներ գիներն անմիջեղի են,
Հերմայի վաճառատուներ ունի արծաթեղէն
ատարկանքի,
Հերմայի վաճառատուներ ունի ժամացույցներ
եւ արծաթեայ գաւազաններ (պլաթոն).

ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ

Հարիւրին քան կանիիկ, մնացեալին հա-
մար շարաթական հարիւրին հինգ վճարում,
Կանիիկ գնողին համար 100ին 5 դեղչ,
Գործածուած գոհարեղէններ՝ եթէ փառ-
ուած չեն՝ 100ին 10 դեղչով եւս կատարուին.

Ձեռքի, ոտքի և ձեռքի ու ոտքի
միանգումայն մեքենաներ
կը գտնուին:

Անկարիկի է որ ընտանիք մը առանց կարի
մեքենայի մնայ, բայց էական կէտն է լաւ մեքե-
նայ մը ունենալ, որովհետեւ լաւ մեքենայ մը
անթիւ եւ անհամար ծառայութիւններ կը մատու-
ցանէ, մինչդեռ գէշ տեսակէ մեքենայ մը անվերջ
դժգոհութեանց եւ տաղտուկի ազդիւր մըն է:
Բոլոր աշխարհ գիտէ թէ՛

ՍԻՆԿԵՐԻ

մեքենան լաւագոյնն է. սոյն մեքենան ամենէն
աւելի կատարելագործուածը, հաստատունը եւ
գլխաւորածածկին ըլլալուն՝ բովանդակ աշխարհի
մէջ՝ ամէն ոք Սինկերի մեքենաները կը գէշէ:

Սինկերի մեքենաները կը ծախուին միմիայն Սինկեր Ընկերութեան վաճառա-
տանց մէջ:

ՆԱԽԱՐԱՐՈՒՄ
ՄԱՍՆԱՎՃԱՌՈՒՄՆԵՐ

ՔերԱ, Մեծ փողոց, Կալաթա Սէրայի Լիւնին դիմաց

ԿԱԼԱԹԱ	{	1. Սինկեր խան, Թիւնէլին ետեւը.
		2. Գարաբէօյ, Թրամէլլին կայարանին Դիմաց
ՊՈԼԻՍ	{	1. Սուլթան Համու.
		2. Սուլթան Պէյազիտ.

Դասերը եւ նորոգութիւնք ձրի.

Կասարեալ երաւիաւորութիւն

Մասնաճիւղեր գաւառաց բոլոր հազախներուն մէջ

ՄԱՍԻՆ

51^{րդ} ՏԱՐԻ

— 14 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 1902 —

ԹԻՒ 37

ԲՈՎԱՆԴԱՆՈՒԹԻՒՆ

Այդնեան եւ հայ բանասիրութիւնը. Ա. ԱՆԳԵՂԵԱՅ: — Ռուսովի վերստին մտածան առիւ.
(համակ Պերլինե) ՀՐ. ՍՆԳԻԷՍՈՅԱՆ: — Գրական էջեր. Քաղաքակրթութեան գերեզմանները. ՃՈՆ
ԹՈՒԻ: — Մասնատարածական. «Տիեզերք եւ իր կազմութիւնը». ՅՈՎ. Հ. ԳՍԶԱՆՃԵԱՆ: — Երեւ
տի Արժանքի մէջ (Թերթոն): — Վերջին վարդեր (Բանաստեղծութիւն). Մ. ՌԻՂԱՌԻՆԵԱՆ:

ԱՅՏՈՆԵԱՆ ԵՒ ՀԱՅ ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

Ժամանակին այս թաւալուն ընթացքին
վէ կարծիքներու աւելի հիմնաւոր եւ աւելի
հաստատուն կռուան մը տալու համար՝ ան-
քան ժամանակը մեծ կարեւորութիւն ունի.
Իրանականը, բանասէրը, անցեալին պէտք է
պատկանին՝ ուղիղ գատատանի մը ենթարկ-
ուած ըլլալու համար: Մահուան օրը դեռ ա-
նց գործերուն պատմութեան վերաբերած
որչէ: Այսօր, Այսօրնանի մահուանէն բա-
ւական ժամանակ անցնելէն յետոյ միայն
իրենք զինքը պատմութեան վերաբերած
կիսակէ եւ անոր համեմատ խօսիլ: Ահա թէ
ինչու այսքան ուշ կը խօսինք:

Նախ պէտք կը զգանք ըսելու թէ ինչ որ
Այսօրնանի մահուան առթիւ գրուեցաւ
Քրքանայ մամուլին մէջ, իրականապէս հե-
ռու էր բուն մարդը իր գերին եւ գործունէ-
ութեան մէջ ցոյց տալէ:

Ինչ որ Այսօրնանը անմահ պիտի պահէ
այս բանասիրական աշխարհին մէջ եւ կամ
լատակ տեղ մը ու գիրք մը պիտի որոշէ
իրեն հայ նոր գրականութեան պատմութեան
մէջ, առիկա ապահովաբար իր Բնական
Քրքանականութիւնն է. Բայց իր այս գործը
— որ բաւական էր անմահացնելու իր հեղի-
նակը՝ եթէ նոյն իսկ միակ գործը եղած ըլլար
անոր — ինքնին չէ եղած ինչ որ այսօր
եղած ըլլաւ կը կարծուի մեր մէջ: Լեզուա-

պայքարէն ասդին է որ Բնական Բերական-
նութիւնը իր դերը կատարեց Պոլսահայ լրա-
գրութեան մէջ, աշխարհաբար գրողներուն
մեծագոյն մասին համար ընտրելագոյն առաջ-
նորդ մը հանդիսանալով: Անկէ առաջ 15—20
տարի շարունակ ոչինչ կարեւորութիւն ունե-
ցած է Պոլսահայ գրականութեան մէջ. ընդ-
հակառակը աննշմար եւ աննշան մնացած է
եւ նշանակեալ ժամանակէն յետոյ է որ կա-
րեւորութիւն ձեռք բերած եւ ուշադրութեան
առնուած է:

Այսօրնանէն շատ առաջ — Միսթար Աբ-
րալի օրերէն սկսեալ — հայերէն աշխարհա-
բարի անկիւնաքարը դրուած էր եւ զայն
քերականական կանոններու տակ առնել մը-
տածուած է:

Այսպէս նոյնինքն Միսթար 1727ին Դուռն
կերականութեան աշխարհաբար շեզուի անուն
գործ մը գրած է:

Պաղտատար Դպիր, Տ. Մեսրոպ (1808),
Աւետիքեան (1809), անցեալ դարուն ա-
ռաջին քառորդին մէջ նոյն բանը փոր-
ձած են:

Եւ 1840էն սկսեալ Զմիւռնիայ եւ Կ. Պոլ-
սոյ մէջ աշխարհաբար գրուիլ սկսուած է՝ ան-
շուշտ որոշ քերականական օրէնքներով՝ որոնք
գլխաւորաբար գրողէ գրող կը տարբերէին:
Այս անտեղութեան ալ առաջըր առնելու հա-

մար ջանքեր եղած են, լուստամբտ անձեքու
ձեռքով⁽¹⁾ :

Այդ ջանքերուն առաջին արդիւնքն է
Տոքթ. Նահապետ Ռուսինեանի Ուղղախո-
սութիւնը (1853) որ ամբողջ տասերեք
տարիներ կը կանխէ Այաթնեանը : Միայն թէ
«հայ ուղղախոսութեան մասնաւոր սկզբունք-
ները՝ խոստատարական ուղղախոսութեան
ընդհանուր սկզբունքներուն վերածելու»
ջանքը զոր ցոյց կուտայ⁽²⁾, Ռուսինեանը կը
մոլորեցնէ արամաբանական ուղիէն եւ կը
ձգէ ծոցը խիզախ եւ արմատական նորարա-
նութիւններու որոնք բնական է թէ ընդու-
նելութիւն չպիտի դանկին՝ որովհետեւ ժողո-
վուրդին լեզուն չի կազմակերպուիր բնա-
ղբօսիկ կերպով, այլ կը ծնի բնական ընտրու-
թեանով որուն մէջ յաճախ կրնայ արմա-
բանութիւնը պոկսիլ : Ի պատիւ Այաթնեանի
պէտք է ըսել թէ ժողովուրդին լեզուն ան-
կաշկանդ ձգելու սկզբունքը դործադրած է
զուտ քննական ու գիտական ճշգրիտ ոգով
մը որով արդէն տոգորուած է, պիտի կարե-
նանք ըսել, բոլոր վիճէնայի Մտիթարեանց
խումբը :

Ինչ որ ուրիշներ փորձած էին, Այաթնե-
ան կատարելագործեց կամ աւելի ճիշտ է
ըսել՝ ճշմարիտ բանասիրութեան հայեցակէտով
մը քննեց ու արձանագրեց : Բայց Աշխար-
հաբարը իրր որոշ լեզու Քերականական կա-
նոններով սահմանելու առաջին փորձը ան-
շուշտ կը մտնէր երկու հարիւր տարուան,
իսկ աշխարհաբարին իբր գրական լեզու
գոյութեան իրաւունքը ունեցած ըլլալը՝ փաս-
տաբանողներ, պաշտպանողներ, եւ իբր սկզ-
բունք ու նպատակ ձեռք առնողներ դարձ-
եալ շատ մը տարիներ կը կանխեն Այաթնե-
անը : Այաթնեան աւելի որոշ եւ վճռական
փաստերով խօսեցաւ կամ աւելի բանասիրա-
կան հետազոտութիւններով հաստատեց աշ-
խարհաբարին գրական լեզու ըլլալու ընդու-
նակութիւնն ստացած ըլլալը :

Անշուշտ պէտք է ըսել թէ Այաթնեան իբր

(1) 1851ին «Առաջարկութիւն Աշխարհաբար լեզուի
վրայ» անուն տետրակով մը՝ ընտրելագոյն աշխարհաբար
մը գրող Գ. Օտեան այս պէտքը կը շեշտէր :

(2) Տե՛ս Ուղղախոսութիւն, առաջարկ, էջ Է :

աշխարհաբարեան ունէր այն համոզումները
զորս ունին հիմա Արէտ — չլիտթելով նախ-
կին Յ. Գուրգէնին հետ — եւ անոնք որոնք
գրաբարը կը սիրեն եւ կը դաւանին իբր
խնամածուն աշխարհաբարին : Եւ իրաւ ալ
առանց գրաբարի օժանդակութեան շատ դժ-
ուար պիտի ըլլար կազմակերպել այսօրուան
աշխարհաբարը որ դարձեալ այսօր բառ-
կազմական ինդիւրներու համար կը դիմէ չա-
րունակ գրաբարին օժանդակութեան, առանց
որու շատ անգամ օտարաբանութեանց եւ
խորթութեանց անդունդը գլորէր թերեւ :

Այաթնեանի այս ճշմարտագէտ ուղղադատ
համոզումներն ալ աննախընթաց չէին թերեւ,
որովհետեւ պէտք է ըսել թէ Այաթնեանի
Քերականութեան հրատարակութենէն շատ
առաջ՝ նոյն իսկ Ռուսինեանէն ալ շատ առաջ,
այսօրուան աշխարհաբարէն ոչ շատ հեռու
աշխարհաբարով մը գրած են խումբ մը գրա-
դէաներ որոնց կը պարտինք իրապէս աշխար-
հաբարի կազմաւորութիւնը :

Աշխարհաբարը վերջնականապէս ընդու-
նելութիւն դատած, պաշտպանուած եւ հեղ-
հատէ կոկոսելու ընթացք մը բռնած էր, Կ.
Պոլսոյ եւ Իզմիրի մէջ, Մաւիս Կ. Պոլսոյ
աշխարհաբարը գրեթէ իր սեւեռներուն մէջ
կազմակերպեց գրեթէ այն սկզբունքներով
որոնցմով տոգորուած էր Հ. Արսէն Այաթնե-
ան : Զօրայեան ընտրելագոյն աշխարհաբա-
րով մը գրած է իր առօրեայ կեանքին հետ
այնքան անմիջական կերպով յարաբերութիւն
ունեցող գիրքերը եւ յօդուածները :

Հիսաբեան՝ իր Բանասերը խորագրած է
աշխարհաբարով մը որ այսօր իսկ կրնայ կար-
դացուիլ իբր օրուան գրուած մը՝ ամենաճշգրիտ
փոփոխութիւններով, եւ առնա՞ք՝ այդպիսի
կոնստաւոր լեզուով մը գրած տտենիին ուն-
շուշտ իրենց յատուկ քերականութիւն մը
— հիմնուած ժողովուրդին լեզուին վրայ —
ունեցած էին :

Ասիկա կը նշանակէ թէ աշխարհաբարը
Այաթնեանի մը չէր կարօտեր իր անմրցելի
գոյութիւնը ապացուցանելու համար :

Ինչ որ Ռուսինեան ըրաւ՝ վերջնական
հարուած մըն էր գրաբարին համար, եւ
պաշտօնական հանգամանք առաջ էր աշխար-

ապրիլին որ Ուսումնական Խորհուրդին — այն տոնն Ակադեմիայէ մը աւելի պատկառելի — պաշտօնական վաւերացումով պիտի երևար :

Ինչ որ խորագրէս ազդած է Այսրնեանի վրայ եւ պատճառ եղած որ աշխարհաբար Քննականութիւն մը — իբր դատաւարութիւն — զրկու հետամուտ եղած ըլլայ , պէտք է ըսել թէ ասիկա իր Իզմիրի մէջ կրած ազդեցութիւնն է :

1854էն 1860 Իզմիրի Վիէնական Միութեանց վարժարանին վարիչն է եւ տկահատեալ վիճակով այն ընդունելութեան զոր աշխարհաբար կը դռնէր Ժողովուրդին մէջ : Իզմիր այդ միջոցին Կ. Պոլսը կանխած է , վաւեր հոն արդէն 1840էն սկսեալ Արշալոյս կը հրատարակուի կոկիկ աշխարհաբարով մը եւ նոյն իսկ Այսրնեանի հոն ապրած օրերուն՝ աշխարհաբարի մեծ վարպետներէն մէկուն՝ Սեփանի ձեռքով առաջին անգամ աշխարհաբար իւր դաս հանդիսաւոր մօտք մը կ'ընէ հայ վարժարանէ մը՝ Իզմիրի Ս. Մեսրոպեանէն հին , վաւերամբ գրաբարին որ առաջին անգամ հաւածանքի կ'ենթարկուի : Այս պատճառները եթէ ոչ ուղղակի՝ գէթ անուղղակի կերպով կրնան ազդած ըլլալ Այսրնեանի վրայ որ իւր Միութեան — ըմբռնուած այն հին խառնուրդով զոր ունէր այս բառը — օգտակար ըլլալու մտադրութեամբ սկսաւ ուսումնասիրել այս նոր հայերէնը՝ անոր քերականութիւնը իւր գաղտնական դասագիրքը պատրաստելու համար :

Այդ նպատակին կրցաւ հասնիլ եւ ինչ որ որաւ անկէ անդին՝ ասիկա էր գերազանցութիւնը եւ բուն անփոխարինելի ծառայութիւնը :

Այդ դատաւարին — որ տարի մը առաջ երեցած է Քննականէն — վերլուծութիւնը եւ աշխարհաբարին բանասիրական իրաւամբ զոյլութեան իրաւունք ունեցած ըլլալը բացառելու վաղաժամեան էին որ տեղի տաին Քննականին (1866) եւ մանաւանդ անոր «Նախալիդ»ին որ պարզ առաջաբան մը գրելու մտադրութեամբ սկսուած գրութիւն մըն էր , որ զիրքն ալ գերազանցեց եւ որ իր նմանն ալ չունեցաւ իրմէն յետոյ : Այդ Նախալիդը

զոր այդքան ընդարձակ ընկու մտադրութեամբ չէր սկսած հեղինակը , այդպէս եւ զաւ գրեթէ անզգալաբար : Բայց Այսրնեան որ ի ընէ աւելի ամբարեղու հետամուտ եղած էր քան թէ արտադրելու , թեւեւ վարանէր եւ կիսատ թողուր այդ հոյակապ եւ պատուաւոր գործը , եթէ իրեն համախոհ ու նպատակներու յարակցութեամբ չահադրգունած մէկը՝ հին աշխարհաբարին — նախնեաց սամկօրէնին — հետազօտիչը՝ Հ. Ղեւոնդ Յովնանեան չարունակ զինքը չհետապնդէր (1) : Արդէն Յովնանեան կը պատկանի հայ բանասիրական գաղտնիքէն քննական սգաւ տողորուած խորակին միջին խումբին որուն գլխաւոր ներկայացուցիչներն էին Այսրնեան եւ Յովնանեան , իրենց նախընթաց ունենալով Գալթընեան-Գարագաշ եւ յաջորդ՝ Տաշեան-Գալէմքեար-Մէնէվիշեան խումբերը : Ահա այս ոգին է որ արդէն կը յատկանշէ եւ կը դասէ Վիէնայի Միութեանները իրենց Վիեննայի կերպներէն :

Բայց թէ ինչո՞ւ Այսրնեան չէ կրցած իր կենաց այսքան երկարատեւ օրերուն մէջ՝ իր այնքան խոր հմտութեամբ եւ իր այնքան բազմակողմանի զարգացումովը շատ բան մը ընել , բացառելը շատ պարզ է : Մարդեր կան որոնք ամբարեղու արամադիր են եւ արտադրելու մէջ շատ վարանոտ , մինչդեռ կան ուրիշներ որոնք հաղիւ թէ աջ ձեռքով առած են՝ առանց նոյն իսկ իւրացուցած ըլլալու , ձախ ձեռքով — եւ հետեւաբար ձախիկ ու ձախաւեր կերպով — բաժնելու կ'ենլին չորս կողմ :

Այսրնեան հակումով ուսումնասիրելու հակամէտ եւ հետազօտող եղած է եւ բազում ճիւղերու մէկէն կամ միեւնոյն ժամանակ աշխատելով բնական է որ չէ կրցած արտադրելու ժամանակ ունենալ՝ ի ընէ անյօժար ալ ըլլալով գրելու : Ասով հանդերձ , քիչ չեն իր

(1) Այս առնչակցութիւնը յայտնի կերպով կ'երևայ «Հետազօտութիւնի նախնեաց սամկօրէնի վրայ» անուն գրքին (Վիէնա 1897) «Նախալիդ»ին մէջ՝ որ շատ մը տեղ ընդարձակագոյն տեղեկութեանց եւ կարգ մը մանրամասնութեանց համար կը զրկուի Քննականի «Նախալիդ»ին որ մեծապէս դերացուցած է Հ. Ղեւոնդ Վ. Յովնանեանի գործը :

արտադրութիւնները՝ որքան որ ալ զանոնք արտաքին ճնշումներու եւ թախանձանքներու ազդեցութեան տակ եւ յաճախ անյօժարութեամբ ըրած ըլլայ իր բնաւորութեանը բերմամբ, Բայց մենք պատճառներ ունինք կարծելու թէ իր արտադրութիւնները քիչ մը եւս աւելի պիտի ըլլային եթէ արտահայրութիւնը արգելք եղած չըլլար՝ վարչական հոգեր բերելով :

Այտընեան՝ աւելի իր բանասէրի համարին համար ընտրուած քան թէ վարչագիտութեանը, աւելի մեծ ծառայութիւն մը պիտի կարենար մատուցանել սոսկ վարդապետ մնալով քան թէ ընդհանրական արայ զառնալով : Բայց այսօր՝ այս վիճակին մէջ դարձեալ Այտընեանի վերապահուած է հայ բանասիրական աշխարհի մէջ տեղ մը որուն քիչեր կարող կ'ըլլան հասնելու :

Այտընեան իր աչքերը յաւիտենապէս փակեց այնպիսի ժամանակ մը ուր իր մէջը կատարելապէս համոզում գոյացուցած կրնար ըլլալ թէ իր բանասիրական սկզբունքները դաւանութիւնները եւ նախասիրութիւնները կատարելագործուելու համար ամէն հարկաւոր տարր գոյութիւն ունին եւ ատակ են գործելու : Եւ ատկա եթէ միթիթարութիւն մըն էր հանդուցեալ հոյակապ անձնաւորութեան՝ ոչ նուազ սփոփիչ է անոնց համար որոնք Այտընեանը անյաջօրջ եւ իր գործը վիժած տեսնելուն մէջ տոհմային զրականութեան համար մեծ վնաս մը կը տեսնեն :

Ս. Ա. Գ. Ե. Լ. Ե. Ե.

ԳՐԱԿԱՆ ԷԶԵՐ

ԲԱՆԱՍԻՐԹՈՒՄԻ ԳԵՐԵՋՄԱՆՆԵՐԸ

ԲԱՆԱՍԻՐ.

Եւրոպական մեծ քաղաքի մը գերեզմանատունները, առաջին անգամ շատ տարօրինակ ու ալիքաւոր ապաւորութիւն մը կ'ընեն, արեւելքի խաղաղ միթնուորտի մը մէջ մեծ-գած մէկու մը վրայ : Առջի բերան, ընդարձակութիւնը ու շքեղութիւնն է տնօր, որ

աչքիդ կը զարնէ : Կը զարմանաս կանոնաւոր բաժանումներուն վրայ, որոնք՝ թաղերու վերածուած, ու իրենց բազմաթիւ նրբանցքներով, փողոցակներով, լայն ճամբաներով, ծառուղիներով, կենդանի քաղաքին ընդօրինակութիւնն են բերած, ձեւած, մուշեկներու այս աշխարհին վրայ : Կը զմայլիս մաքրութեան, գեղեցկութեան, քարաչէն պղծիկ դամբարաններուն, նշանաւոր արուեստագէտներու ձեռքէն ելած կրտսերիներուն, արձաններուն, խորհրդանշաններուն, ծաղիկ-գոտակներուն ու իրական ծաղիկներու ամուսններուն նայելով : Իրացնէ քաղաք, ուր բոլոր փողոցներուն վրայ խիտ բնակչութիւն մը կայ, մարմարակապ շէնքերու մէջ, որոնց ճակատին վրայ, ոսկեզօծ կամ սևաճերմակ տառերով, քանդակուած կերևան — Շնեյդման, Մանդլի, . . . անունը : Անթիւ, անհամար քառակուսի քարեր, զիրերու, ծաղիկներու, պատկերներու տակ կորսուած, քով քովի, դէմ դէմի. երկայն լեցուն շարքերով, կրճատուած, ժողովուած, ամփոփուած, կարծես տեղ աղու համար՝ հեռոյճեալ հանող խռնաւորութեան վրայ ու թը—տասը անուններ կը կարդաս, յաջօրդական տողանցութիւնը սերունդներու : Բանի առաջանալ՝ այնպիսի կը կորսուիս, կը միարժուիս մեղաւորանին մէջ, ուր այնչափ կանոնաւորութիւն ու արուեստ չեն կրցած քիչ մը զուարթութիւն ու ջերմութիւն դնել, մարմարներուն պաղու թեւն ու մահապաղկներուն արտաւորութեանը մէջ : Սուրբի պատկերներ, սուր պատկերներ, սև քարէ դարանքներով շրջանաւորուած, պատերուն վրայ, երկաթէ վանդակներուն վրայ կախուած կը մնան, չարագոյժ բուերու պէս, եւ սառուցիկ ապաւորութիւն մը կը թողուն զիտողին վրայ, իրենց կոթիւթով ապակիներուն անօքովը, որոնք մեանդի նայուածքներու պէս պաղած ու պղտորած կը մնան : Անծայր լուծիւն մը ծաւալած կ'առջարժանայ, ամբողջ գերեզման-նոցին մէջ, ուր ոչ իսկ հեռաւոր աղմուկ մը, շշուկ մը կուղայ խանդարել յաւիտենական նիւթի անդորր ապաւորութիւնը : Առաջի վրայ կ'աւուած ոստանաւորի թեթեւ մէկ

կրթութիւնը, համաշափօրէն, կուգայ միակ
շարժումի ու կենդանութեան նօթը՝ դնել այդ
կայուն ու սառած մթնոլորտին մէջ, ուր
մնաւորն արեւ մը, հիւանդի ժպիտի մը
պէս, տարտամ ու արտում. բնաւ չի զօրեւ
իր ճառագայթներուն ջերմութիւնը թափելու
ընդհատակը, աւելի աժգոյն ու փայլուն
կը դարձնէ մարմարէ գամբարանները որոնց
լաւթի իր ձգած շուքը, սեւի շեշտուած չըր-
թանակ մը կուգայ ըլլալ :

Բայց այդ լուսթիւնը ու հանդարտու-
թիւնը մինչեւ մէկ աստիճան կրնան սփու-
լանք մը ըլլալ, քաղաքին թոհուբոհին,
մարքին, գործունէութեան, խրափճանքնե-
րուն, պայքարներուն ու հակառակութիւն-
ներուն մէջ խնուժ հղած մէկու մը համար :
Վերջապէս, կը ստիպուիս խորհելու, ահմե-
լով որ ամէն ատելութիւն, վիշտ, յոգնու-
թիւն, կոխ, սարսափ՝ կայանք պիտի տան
հոս, բան մը զոր կարծես մոռցած էիր դեռ
քիչ առաջ, տարիներու վարժութիւնով խոր-
նած չըլլալով այդ բաներուն վրայ : Եւ իրա-
ւէթ մարդ կարենար ամէն վայրկեան յիշել
այդ վերջին հանգրուանին հեռանկարը, իրա-
ւէ որ յառաջդիմութեան տեսակէտով քիչ մը
լիստուած պիտի զգար ինքզինքը, բայց ինչ-
տախիւր ու ոխեր, թշնամանքներ ու վշտակ-
րանքներ, խնայուած պիտի ըլլային Մարդկու-
թեան : Մարդ հոս, այս գերեզմանատուննե-
րուն մէջ, ինքզինքը զերծ կըզգայ կեանքի զրձ-
կութիւններէն, մարդկային գործերու փոքր-
գիւթիւններէն եւ ամենօրեայ սիրահատութե-
ան կաշկանդներէն : Նուազ զուարթ բայց
աւելի մեծցած, կազդուրուած կը զգայ հոս
մարդ ինքզինքը : Մահուան գաղափարին նե-
ւաթկումն է ազ, կեանքի գաղափարը աւելի
առողջ ընձայելու համար . մէկը այն շատ
ոգտաւէա ներարկութիւններէն, զորս վերջնա-
գարեան գիտութիւնը պարզեւեց Մարդկու-
թեան : Կը մոռնաս բոլոր այն հոգերը, որոնք
կը չորջրառէին միտքդ, կը փարատին բո-
լոր սրտատանջութիւնները որոնք էութիւնդ
կը փորելին եւ անհունապէս ներդաժիտ կը
գաճաս, հակառակորդներուդ ագեղութիւն-
ներու ու գետնաքարշութիւններուն հան-
դէպ :

Ընդհանուր հաշուեյարգարութիւնն է հոս,
հիմակուհիմա : Ոխերիմ թշնամիներ, դէմ
դիմաց, ափ մը հողի մէջ չորս կտոր ոսկոր
են դարձեր հոս : Հոն, հարուստ ու աղքատ
իրարու բարի դրացի եղած են, թէեւ չիրիմ-
ներու յետին անհաւասարութիւն մը պեռ աշ-
քի կը զարնէ հաւասարութեան այդ քաղա-
քին մէջ : Ասդին ազաքներ ու պառաւներ,
քով քովի կը քնանան եւ այնչափ բան գի-
տեն աշխարհային կեանքէն, որչափ իբր թէ
հաւասար ապրած ըլլային : Անդին, սիրելի-
ներ իրարու կը խառնեն իրենց ոսկորները
միեւեռոյն քարին տակ, ուշ կամ կանուխ :
Գաղտնօրէն էրիկներն խարող կիներ կամ հա-
կադարձաբար, կնիկներնուն ուխտադրուժ
մարդիկ, անկողինին անհաւատարիմ, հոս
գերեզմանին մէջ բռնապէս հաւատարիմ կը
դառնան ու կը մնան, յաւիտենապէս իրարու
գիրկ նետուած ննջելով խոր : Թնճուկներու
պէս անքակտելի իրար անցած, իրարու խառ-
նուած, շահով, կիրքով, սիրով ու պայ-
քարով իրարու կապուած, իրարու ընդհա-
րած, իրարու շփուած ամբողջ մարդկային
հաւաքածուն, կ'անջատուի, կը մաքրուի,
կը գտուի հոս եւ ընճանիւր աշխիւն . . . պի-
տակներուն տակ կը բաժնուի, կը դասա-
կարգուի, կը փակուի ու կը հանգչի յաւի-
տենապանութեան կնիքին տակ : Ամէն բար-
կութիւն կիջնէ, ամէն ցաւ կը դադրի,
ամէն հուրք կը մարի : Անշարժութիւնը ու
լուսթիւնը կը տարածուին, եւ հանգիստը կը
թեւածի այնչափ մարմոքներէ, տառապանք-
ներէ, հատուումներէ ետքը :

Գրեթէ բոլոր շիրիմներուն վրայ պղինձէ
կամ քարէ արձաններ, կիսանդրիներ, կամ
վերջապէս պարզ լուսանկարներ, ապակե-
նկարներ, մէյմէկ կերպով կը վերկենդանա-
ցնեն ու կը յաւերժացնեն հոն պառկող մե-
ռններուն դէմքերը ու նայուածքները :
Ամէնքն ալ գրեթէ իրենց առողջ կեանքին
մէջը առնուած, աշխոյժ նայուածքով ու
այնչափ ոգեւոր երեւոյթով մը որ անոնց
հիմա փուտ հող դարձած ըլլալուն գաղափարը
կոկիճալի հակասութեան մը համեմատութիւն-
ները կ'առնէ միտքիդ մէջ : Ակնոցը աչքը,
խորհողի խոժոռ նայուածքով կիսանդրի մը

կը բարձրանայ հոս . սրածայր մօրս ք, առատ մազեր, ծանօթ ժպիտ մը, դէմք մը վերջապէս զոր դեռ երէկ տեսած ըլլալ կը կարծես եւ 1725 թուականը կը կրէ : Հաւանօրէն իր թոռներն ալ իր ծոցն են հիմա : Քիչ մը անդին պզտիկ ամուսնացած մը ծաղիկներու, երկաթ շրջանակի մը մէջ վաճակուած, սրուն մէջ ոչ քար կայ, ոչ ուրիշ բան : Երկու փայտէ խաչ . վրանուն մէյմէկ սուտ պրակ կախուած չեղակի, որոնց կեդրոնի կօրնթարթ ապակիներուն տակ մէյմէկ սիրուն հինգ-վեց տարու հրեշտակներու — քոյր ու եղբայր մը, միեւնոյն համաճարակէն խլուած, ինչպէս կը ցուցնէ արձանագրութիւն մը, — պատկերներ կան խընդում ու անդիտակից նայուածքներով ուր տղայական թափանցիկ անմեղութիւն մը կը լճանայ, եւ որոնց ձեռքը կողմեր կան ծաղկալից : Եւ սպիտակազգեքտ մանկութեան ու սեւ մահուան կազմած այդ աններդաշնակութեան մէջ, միմեկի այդ ծաղիկներն են որ կը ներդաշնակուին, իրենց վրայ բուսած իրական ծաղիկներուն ու պրտակներուն սուտ փունջներուն հետ : Աւելի հեռուն հակայ քարայէն շիրիւ մը, որուն վրայ հասակովը պառկած, ալեւոր ու պատկառելի ծերունի մը, լայն, երկայն, խառնի-խուռն մազերով ու մօրս քով, քաղաքին ոսկեզօծ վիճակներովը բանուած դրօշակի մը մէջ փաթկուած է, համակ արդիւնէ «Մեռած» բայց ոչ մոռցուած», կը գոռայ հոս իր ուժգնութեանը առաջին թափին մէջ, այրիացեալ պարոնի մը վրայ, իր կնիկնը քերտմանին վրայ, ոսկեքանդակ դիւերով, Կուզէ մոռնայ, կուզէ չմոռնայ, բայց ինծի պէս թերահաւատ մէկու մը համար որ այդ մեծ քաղաքներուն մէջը մահաւանդ, աներեւակայելի անպարկեշտութեան մը, անհաւատարմութեան մը, ու բազմակեանկցութեան մը բերաւոր փորձերը ու ապացոյցները տեսած էր, անկարելի էր զտղել ժպիտ մը հեգնական, խորհելով որ կամ այդ անմահական ինքն է որ խաբած է իր ողջութեանը, սա՛ անմիթիւր ամուսինը, կամ այդ մեծագանջ պարոնն է որ պիտի մոռնայ իր քանդակած գիրերը, առաջին առթիւ, գերզանի սիրուհի մը հետ դէմ դէմի եկած պա-

հուն : Անոր ճիշդ քովը, դեռ աղքատ հայ ու մայր մը, ծերունի, գողցող, իրենց ցաւին մէջը ա՛լ աւելի պատկառելի, իրենց քսանամեայ զաւակին գերեզմանին վրայ «ցետ ստիթիւն» կը հեկեկան : Անկարելի է իրենց ուրիշ բան մը երեւակայել, ուրիշ մխիթարութիւն ընդունիլ, բայց եթէ մօտաւոր այդ միութիւնը որ ա՛լ վերջինն է ու անբաժանելի, իրենց «ամենատիրական» տղուն հետ Պարզօրէն քանդակազարդ քարի մը վրայ, ծաղկահասակ ու խիստ դեղեցիկ երիտասարդի մը եռանդուն նայուածքով պատկեր կը ցցուի մեծաղբի ու բարձրաքանդակ, Այդ ճշմարիտ սիրոյն ու խոր վիշտին հանդէպ մարդ կը ստիպուի գլուխը բանալու եւ խոնարհելու : Ասդին խնամուած քառակիւնի մը մէջ, սեփսեւ կրանիթէ առիակ կախարի մը, վրան նոյնպէս սեփսեւ կոթող մը, սեւ, սուր, փայլուն, յզկուած, որ ամբողջ այդ ոպիտակութիւններու շարքերուն մէջ, կը ցցուի, սլացիկ, սքաւոր, ահաւոր ու ճշմարտապէս մեռելաբոյր :

Դուրսը, գերեզմանատան մեծ դրան վրայ, քառակուսի թուղթ մը, առողջապահական վարչութեան կողմէ վաւերացուած ու ստորագրուած, վիճակագրութիւն մը կը ներկայացնէ : Թաղին mortalitéին աստիճանը կը ցուցնէ, բաղադատարար ուրիշ թաղերու, եւ բարեբաղդօրէն նշաւադրոյնը կը զանէ իրենը Տեսակ մը յուսաւէտ միութեամբ կան, յուշակաւոր բազմութեան կամ ինծի պէս գեղարանքի մէջ եղող ու մահաբոյր այդ քաղաքին շրջակաները մոլորած մէկու մը համար : Եւ այդ նոյն ամուսնու մահերուն ցուցակը կայ, իրենց անգիտուող հիւանդութիւններուն անուններովը : Այդ անունները չեն որ կը հետաքրքրեն դիւ, բայց չեն կրնար անհարկաւ բաժնել վերջին տղան որ կը կարգացուի, սա սարսափեցիկ խորագիրը թռնի մահեր : Մէկ՝ անձնասպան . մէկ՝ սպանութիւն : Եւ ես գիտեմ որ երիտասարդ մըն է այդ կրկնակ մահերուն պատճառը որ իր անհաւատարիմ դեռատի կնիքը սպանած է : Բայց թռնի եւ մահ, ինչպիսի խորթ կը հնչեն, մահաւանդ ոսկրներու այդ շրջակային մէջ ուրիշ մարդ վայրկեան մը առաջ դուրս եկաւ

պիտ Կիտի ուզէր եւ ուր հիմա, մահուան մէջ զոյջացած, քաւած ու հաշտուած, երկու պիտականներուն մարմինները կը հանգչին, քով քովի, անխռով, աննախանձ:

Բայց ինչ որ զիս կը շուարեցնէ, անհանգիստ կընէ ու խորհիլ կուտայ. քարաշէն այս հոյակապ քաղաքին մէջ, այս զարդաբանքը, մշտնջենաւարումը, այս վերարծարեւմտեան մեր սիրելիներուն մահուան ու գերեզմանին: Ինծի համար մահաւանդ որ վարժուած ու մեծցած եմ, մեր զիւղին, անուրբ, անչղուկ, գերեզմանոցներուն շուրջը: Այս բոլոր մեծագործութիւնները, ճաշկերպները, արձանները, արձանագրութիւնները, պատկերները, շիրիմները, յիշատակարանները, մեռելներուն համար յարգանք մը ըլլալէ աւելի, յաւիտեանականութեան դէմ մարանչելու խօշ փափաք մը կը գտնուի եւ: Մարդկային ճղճիմ փառասիրութիւններն են միշտ որ կուզեն կուսիլ Յաւիտեանականութեան ու Ժամանակին դէմ, իրենց քարէ չէնքերովը, իրենց թուղթէ կամ ապակիէ կտորուանքովը, սրտնցմով յաւերժանաբար աղայական մեծամտութիւն մը կը պարգուի: Որովհետեւ այդ գեղակերտ դամբարանները, յիշակերտները, պատկերները, նալուածքները, դէմքերը, թուականները կարեւորութիւնէ զուրկ պիտի ըլլան երկու, նոյն իսկ մէկ սերունդ ետքը, զորս տեսած կամ ճանչցած չպիտի ըլլան: Շատ շատ պիտի ճառային հետաքրքրութեան մը կամ սերնդագիծի պարծուկ ցուցանուածութեան մը, որ պիտի տեսէ գերեզմանէն ալ անդին, Ժամանակը, սակայն, միշտ յաղթող, զանոնք ալ պիտի ջնջէ կամայ կամայ: Նախ գիրերը պիտի աւրէ, յետոյ պատկերները, կտոր կտոր, փռտ փռտ պիտի իյնան, յետոյ ամբողջ կառուցքը քարի կտորուանքներու պիտի վերածուի, որուն տակը յաջորդական սերունդներ զիջուած են եւ սրտնցմով ա'լ ոչ ոք կը հետաքրքրուի: Եւ թերեւս միւս օր ալ հանրային պարտէզ մը, կամ կարեւոր պողոտայ մը բացուի հոն ու ամէն բան տալարակ դառնայ, ինչպէս եղած են շատ տեղեր:

Ու ականջ կը խորհիմ Արեւելքի մեր նախնական ու պարզուկ այն գերեզմանա-

տուններուն ուր այս նրբութիւնները չեն մտած դեռ, ուր գերեզմանապահներ, շիրիմներ, ցոյցմօլիկութիւններ, ծաղիկներ, փողոցակներ, դաճած չէնքեր, դասակարգութիւն, ստորաբաժանում դոյութիւն ու յարգչունին տակաւին: Խոտի ինքնաբոյս ու արձակօրէն ծլած կապերով մը տակ, ցիրցան հինաւուրց ծառերու հովանիին տակ, ճշմարտապէս հաւասարութեան տաճար, հողին մէջ, առանց նշանի, աննշմար, մեծ պղտիկ, հարուստ աղքատ, կը խռնուին, կը նոյնանան, հողին ու Բնութեան հետ, փայտէ պարզ ու ամէն մեռելի հետ նորոգուող անսկիւնութեան խաչերու թեւատարած պաշտպանութեան տակ ու բնութեան ճայներուն ներդաշնակ ու սրտագրաւ համերգութեանը մէջ:

1902

ՃՕՆ ԹՕՄԻ

ՎԵՐՋԻՆ ՎԱՐՊԵՐ

Յօղունին վրայ գլխիկո՛ւր
Գարնան վարդեր կը մարի՛ն .
Շաւրուանին ցայտը կոր
Կը դիմէ ձիւն մարմարին :

Գարնան վարդեր կը մարի՛ն
Լոյսէ, շունչէ գինովցած,
Ու հրպուսեմ գեփիւռի՛ն
Ինչպէս վարդ-սիրտ մը առկայծ:

Լոյսէ, շունչէ գինովցած՝
Երբ ա'լ ինկած են քերքեր,
Բաժակին մէջ ցողաւած
Կը մնան բոյրն ու երբեք . . .

* * *

Երբ ա'լ ինկած են քերքեր
Լանջ-բաղարին թօնին մօտ,
Օ՛հ կը շքնէ Սիրտն հող դէ՛ռ
Սերը կընոց անծանօ՛ք:

Մ. ՌԻՂՈՒՐԵԱՆ

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

«Տիեզերք եւ իր կազմութիւնը» . գրեց Տոքթ. Ն. Տաղաւարեան. Թարգմանեց Բերովքէ սրկ. Օսապաւեան (այժմ Սահակ վրդպ.) — Տպագր. Ն. Կ. Պեքպէրեան . Կ. Պոլիս. 1902:

Երբ **Տոքթ. Նազարէթ Տաղաւարեան** իր *L'Univers et sa formation* անուն գործը հրատարակեց, շատերը իրաւամբ փափաք յայտնեցին որ այդ գործը փոխանակ ֆրանսերէնի՝ հայերէն լեզուով հրատարակուած ըլլար մասշնչելի ըլլալու համար ֆրանսերէն չհասկցող հայ ընթերցողներուն, քանի որ հայերէնի մէջ պէտք կար նմանօրինակ ամփոփ գործի մը, մինչդեռ ֆրանսերէնի մէջ ապահովարար պակաս մը չէր որ կը լինէր: Ինչ որ սակայն **Տոքթ. Տաղաւարեան** զանց ըրած էր, ահա այս անգամ կ'իրագործուի Սահակ վրդպ. Օսապաւեանի, նորընծայ համակրելի Արմաշականին կողմէ կատարուած նոյնին հայերէն թարգմանութեամբ որ **Տոքթ** որին ծախքովը հրատարակուած է՝ արդիւնքը յատկացուելով Սեբաստիոյ Որբանոցին:

Տիեզերք եւ իր կազմութիւնը տպուած է ճիշդ իր ֆրանսերէնին ծաւալովը, մաքուր թուղթի վրայ, խնամեալ տպագրութեամբ, եւ կը գրաւէ 112 էջ. Ամբողջ գործը խմբագրուած է կարի սեղմ ու կուռ ոճով մը, ինչ որ յատկանիշն է արդէն **Տոքթ** որին լեզուին, եօթը գլուխներու մէջ ամփոփելով իր առաջագրած նիւթին բոլոր կողմերը, առանց բան մը զանց ըրած ըլլալու, թէեւ այս շատ համառօտ ոճը անդ տեղ տեղի տուած ըլլայ մթութիւններու որոնք դժուարըմբռնելի կուգան մասնագիտութենէն չեղողներուն:

Առաջին գլուխը պատմական հակիրճ տեսութիւն մըն է ուր կը ծանօթացուին աստեղագիտական ամէնէն հնագոյն ծանօթութիւններէն սկսեալ մինչեւ մեր օրերը այդ գիտութեան կատարած առաջընթացութիւնը: Հոն կը տեսնենք թէ աստեղագիտութիւնը ունենալին գիտութիւններէն մէկն է որուն ծագումը դարբու մթութեան մէջ կը թաղուի. եւ արդարեւ այն վայրկենին իսկ որ նախնական մար-

դուն մէջ արթնցաւ ինքնագիտակցութեան ու հետաքրքրութեան առաջին գագաթներ, ամէնէն առաջ ինչ բան կրնար շարժել իր բուն հետաքրքրութիւնը քան երկնակամարն իր բերիցս թիւ բաւոր լուսաւորներովն ու անոնց յարակից հրաշալի երեւոյթներովը: Ու այդ հետաքրքրութիւնը, անծանօթը գիտնալու այդ տենչը անշուշտ մայրը եղած է աստեղագիտութեան, շատ կանուխ ժամանակներու մէջ իսկ նշանակելի զարգացում մը տալով անոր, այնպէս որ մարդ զարմանքով կը կարգայ թէ Բրիտտոսէ 22 դար առաջ Չինաստանի, եւ 8 դար առաջ Քաղդէստանի մէջ կարող էին Արեւու խաւարումները գուշակել: Եւ Կոպերնիկոսի գիւտը Պրիվազորու կանխած էր արդէն իրմէ 21 դար առաջ:

Երկրորդ գլուխը նուիրուած է Արեգակնային գրութեան ուր ամփոփ կերպով ուրոյն ուրոյն ծանօթութիւններ կը տրուին այդ գրութեան բոլոր անգամայն, Արեւին, մոլորակներուն, արեւանակներուն, գիսաւորներուն, աստղներուն, օդաքարերուն եւ անոնց այլեւայլ երեւոյթներուն վրայ: Այս գլխուն մէջ զետեղուած է (էջ 29) ցուցակ մը ուր նշանակուած են արեգակնային գրութեան զիւտուր տարրերուն թաւալմանց, չրջաներու եւլն. տեւողութիւնները, հեռաւորութեան, զանգուածի, ծաւալի եւլն. չափերը: Ուրանոսի եւ Նեպտունի թաւալման տեւողութիւնները ինչո՞ւ արդեօք նշանակուած չեն, գեռ ճշգրտած չեն արդեօք: Հերոնիմոս Բարսեղեանի «Աստեղագիտութիւն»ը զոր ձեռքիս տակ ունիմ, նմանօրինակ ցուցակի մը մէջ 10 ժամ 30 վայրկեան ցոյց առած է այդ մոլորակներուն թաւալման տեւողութիւնը: Միեւնոյն գլխուն մէջ 7րդ պատկերը կը ներկայացնէ երկրի պարունակը, բայց բոլորովին բալորաձեւ, մինչդեռ մենք մինչեւ հիմա միայն ձուաձեւ տեսած էինք, ճիշդ պատկեր Տրոյի ձեւին պէս:

Երրորդ գլուխը յատկացուած է երկինքի ծանօթութեան ուր կը խօսուի լուսաւորներու եւ միգամածներու վրայ: Սովորական դարձած ճանթիւ, անհամար բառերը կարծես թէ չեն բաւեր արտայայտելու աներեւակայելի բազմութիւնը երկնային մարմիններուն որոնք

վեցերքին անհունութիւնը կը լեցնեն ամէն
ազգութեամբ : Բաւական է միայն ըսել թէ
15րդ կարգի լուսաւորներու թիւը 100
միլիոն հաշուեր են :

Զորքոյդ գլուխը նիւթ ունի երկնային
կարմրոց ջերմութեան եւ լուսոյ ծագումը :
Էս կը տեսնենք թէ երկիրքին բոլոր լուսա-
ւորներն իրենց ջերմութիւնն ու լոյսը կը
գործին պարզապէս խտացման երեւոյթին որ
մեր կուեննայ իրենց մասնիկներուն ձգ-
ւածութեամբ զէպի կեդրոնը : Այս տեսու-
թեամբ ի հարկէ բոլոր պաղ ու մթին միգա-
ւածները խտացման շնորհիւ օր մը իրենք ալ
պատկառ ջերմութիւն եւ լուսափայլութիւն
կ'ափի ստանան նման այսօրուան վառող
սփռներուն : Ու ջերմութիւնը որ կը բորբոքէ
ոյդ արեւները , այնքան տարապայման կեր-
պով սաստիկ է , որ միայն մեր Արեւուն ջեր-
մութիւնը 5 միլիոնէն 10 միլիոն հարիւրաման
աստիճան կենթադրուի : Արեգակնային դրու-
թեան բոլոր մոլորակներն ու արբանեակները
Արեւուն այդ ջերմութեան 67 միլիոն ճառա-
կայնիւնէն միայն մէկը կընդունին եւ անով
կը բաւականան հզեր . իսկ մեր երկիրը
մօտ 2200 միլիոնէն միայն մէկ մասը կ'առնէ
կեր , ու ծիծաղելի չէ՞ երբ մենք երկրային
պայքան աննշան ջերմութիւն մըն ալ «սար-
ափելի» անախանով կ'որակենք ամառուան
մէջ մը տաք օրերուն մէջ . . .

Հիպերբորդ գլուխը կը ծանօթացնէ երկ-
նային մարմնոց քիմիական բաղադրութիւնը
որ կ'ապացուցուի լուսապատկերային տարրա-
լուծման շնորհիւ . հրաշալի , անհաւատալի
միջոց մը զոր բնութիւնը դրեր է գիտուննե-
րու տրամադրութեան տակ , երկնային մար-
մններու պարունակած քիմիական նիւթերը
կըզկու համար , ինչքան ալ աներեւակայելի
կերպով աննշան քանակութեամբ ըլլան ա-
ննք : Եւ ստուգիւ լուսապատկերային տար-
րալուծումը այն աստիճան զգայուն է որ չլու-
սոյթի մը մէջ գտնուած մէկ հազարակրամ
նարոնին մէկ միլիոներորդն իսկ իր յառ-
նական փայլուն գիծերուն շնորհիւ կարելի
է երեւան բերել : Այս գլուխը կ'աւարտի
քիմիա մարտութեամբ մը . — «Երկնային բո-
լոր մարմինները միեւնոյն *sauvegarde* կը բաղ-
անան :

Վեցերորդ գլուխը կը կրէ «Տիեզերա-
ծնութիւն» վերնագիրը : Ամէնէն հետաքրք-
րական գլուխն է սա այս գրքին , աշխարհ-
ներու «Գիրք Ծննդոց»ը , որ անոնց խանձա-
րուքը մեր առջեւ կը բանայ ու իրերու
սկիզբին եւ ծագման յաւիտենական առեղ-
ծութեանը քակելու կը ճգնի : Հոն յաջորդա-
բար ներկայացուած են Տէքարդի , Լարաֆի
եւ Ֆայի տիեզերածնական տեսութիւնները
բաւական ընդարձակօրէն , որոնց կը հետեւի
գեղեցիկ ամփոփում մը եւ կը վերջանայ
սքանչելի վճիռով մը . — «Միայն նիւթ եւ
շարժում բաւական հզան Տիեզերքը , անոր
զանազան դրութիւնները , անոնց շարժում-
ները , ջերմութիւնն ու լոյսը ծնուցանելու» :
Դիտողութիւն մը միայն . էջ 80 ըսուած է
թէ իբրեւ Լարաֆի տեսութեան հետեւանք
«մոլորակի մը ամէնէն աւելի մօտաւոր ար-
բանեակին չրջանառութեան տեւողութիւնը
պէտք է որ այդ մոլորակի թաւալումէն ա-
ւելի արագ ըլլայ» , եւ ասոր զէմ իբրեւ հա-
կասութիւն ցոյց տրուած է Հրատի Ֆօպս
արբանեակին 8 ժամէն իր մոլորակին շուրջը
դառնալը , մինչդեռ Հրատի թաւալման տեւո-
ղութիւնն է 24 ժամ : Այս իրողութիւնը Լա-
րաֆի տեսութեան համաձայն չէ՞ միթէ . ասոր
մէջ ի՞նչ հակասութիւն կայ , ես չկրցայ հաս-
կընալ :

Եօթներորդ եւ վերջին գլուխով կը պատ-
մուի «Երկրին պաղիւր եւ անոր այլեւայլ դի-
մայեղումները» : Երկրաբանութեան եւ Հնէա-
բանութեան (paléontologie) սեղմ համառօ-
տութիւն մըն է այս գլուխը ուր նախ կը
նկարագրուի երկրիս աստղային վիճակը ,
նախնական մթնոլորտը , մակերեւութային
խաւերը , յետոյ՝ երկրիս պաղիւրն ու առաջին
կեղեւին կազմութիւնը , քառանիստի վերա-
ծումը , առաջին ուղկիանոսներու , նախնա-
կան գետիններու , հրափայլքային , մրրային
ապառաժներու հետզհետէ կազմաւորումը , եւ
վերջապէս գործարանաւոր էակաց երեւումն
ու դարերու ընթացքին մէջ անոնց կրած փո-
փոխութիւնները , երկրիս տարիքին ու ապա-
գային վերաբերող քանի մը հետաքրքրական
հաշիւներով ու գուշակութիւններով կը վեր-
ջանայ այս գլուխն ալ եւ անոր հետ՝ ամբողջ
գիրքը :

Մեր ձեռնհասութիւնը չի նկատուի աւելի աւաջ երթալ եւ այս գործին զոտ մասնակցութեան մասերուն վրայ կարծիք յայտնել, բայց միւս կողմէ անոր գիտնական հեղինակին խորին հմտութիւնը ամէն հաւատարմութեամբ մը չէ որ տուած է ան մեր ձեռքը, այլ իր լեցուն համառոտութեանը մէջ գեղեցիկ գործ մը որ գոհացում կուտայ մեր բաղմամբիւ հետաքրքրութիւններուն, միեւնոյն ատեն, պէտք է խոստովանիլ, զուր բանովով սակայն ուրիշ կարգ մը նոր հետաքրքրութիւններու եւ հարցումներու: Զորօրինակ, այս պիւրքը կարգացող մը պիտի խորհի թէ նախնական շատ անօր նիւթի քաօք որ Տիւղերքն ու անհունը կը լեցնէր առանց դատարկութիւն թողու, ինչո՞ւ ամէն ուղղութեամբ եւ արագութեամբ շարժումներ կընէր փոխանակ անշարժ կենալու, թէ ի՞նչ ազդակէ մղուած էր այդ շարժումը... Դարձեալ՝ եթէ արեգակնային զրոյթիւնը համապատասխան իր ամբողջութեամբը իրմէ աւելի մեծ լուսաւորի մը շուրջը կը գտնուայ (էջ 55), այն լուսաւորն ալ արեգօք ուրիշի մը շուրջը չի՞ գտնար, եւ այն ուրիշն ալ՝ ուրիշի մը, եւ այսպէս շարունակաբար ու չզիջալարար իրարու շուրջ գտնալով՝ արեգօք բովանդակ փրկուիքն ալ իր ամբողջութեամբը միակ կեդրոնի մը շուրջը չի՞ գտնար եւ ի՞նչ կրնայ ըլլալ այդ կեդրոնը... Դարձեալ արեգակնային մեզմամբ — նախնական քաօքն մէկ բեկորը — որ նախնաբար օդէն 250 միլիոն անգամ աւելի անօր էր եւ տարածուած նեպտունի պարունակէն ալ շատ անդին, ի սկզբան միատարր նիւթ մը չէ՞ր միթէ, եւ յետոյ երբ այդ մեզմամբը կտոր կտոր եղաւ, հետզհետէ խտացաւ եւ այդ կտորները — այժմեան մօլորակները — երբ հեռզհեռէ հասնուողային վիճակ մը առին, այդ միատարր նիւթը ի՞նչպէս ինք իր մէջ բաժնուեցաւ եւ վերածուեցաւ քիմիական ուրոյն ուրոյն մարմիններու որոնք իրենց անսակարար ծանրութեան կարգաւ գիտեղութեան հոն... Եւ դարձեալ՝ գործարանաւոր կենդանի էակներուն ծնունդ տուող նախնական բջիջը ի՞նչ պայմաններու տակ կազմուեցաւ... Ահա

տիեզերական հարցումներ որոնք դեռ երկար դարեր մարդկային հէք ուղեղները պիտի չարհրկեն:

* * *

Քանի մը խօսք ալ թարգմանութեան վրայ:

Արժ. թարգմանիչը ընդհանրապէս յաջող թարգմանութեամբ մը կը կրցած է հայաշինկ գիտնական Տոքթորին գործը, թէեւ ծայրի ծայր բնագրին հետ չբաղդատեցի, բայց հայերէնին ինչ ինչ տնիմաստ եւ անհասկնալի տեղերուն Քրանսերէն բնագրիները հետաքրքրեցայ քննել եւ գտնել քանի մը անհասկնալի տեղեր: Քրանսերէնի հարկէ անուշադրութեան արդիւնք են Զորօրինակ՝ էջ 83 «թաւալման մակարդակէն պատշաճ արտադրութիւն ունեցող բոլոր մասնիկները ձգողութեան ազդեցութեամբ իսկայն պիտի կաղմեն հարթ մանեակ մը... եւն» խօսքին մէջ «թաւալման մակարդակէն պատշաճ արտադրութիւն ունենալ» անիմաստ է. պէտք է որ ըլլայ «թաւալման մակարդակին մէջ պատշաճ արտադրութիւն ունեցող» կամ «պատշաճ արտադրութեամբ մը շարժող...» եւն, ինչպէս ցոյց կուտայ բնագրը: Դարձեալ՝ էջ 78 «Գիտական Ակադեմիան իր այս աշխատութեան մէջ Լաւրտի անսովորական տիրաւորութեան կողմերը ցոյց տալով եւն...» պէտք է որ ըլլայ «Գիտնական ակադեմիան (Ֆրանսիայ) իր այս աշխատութեան մէջ... եւն»: Դարձեալ՝ էջ 47 օդաքարերու համար ըսուած է թէ «ասոնք ալ ասուպներու երեւոյթէ արտադրող մարմիններու համասեռ են» որ անիմաստ է, եւ ըստ բնագրին հարկ էր թարգմանուած ըլլալ «ասոնք ալ ասուպներու երեւոյթը արտադրող մարմիններու համասեռ են»: Դարձեալ էջ 80, տող 17-21 Երեւակի համար ըսուածը պէտք է հասկնալ Ուրանոսի համար, զի Ուրանոսն է յետախաղաց թաւալում ունեցողը, եւ բնագրին ալ Ուրանոս է: Դարձեալ՝ bolide օդաքար եւ aérolithe երկնաքար թարգմանուած է. հայերէնի մէջ օդաքար եւ երկնաքար իրարմէ տարբեր առումներ չունին կարծեմ: մեր բուն բառն է երկնաքար, որ մեր մամիկներու հաւատալիքներուն մէջ իր տեղն ունի:

ՌՈՒՏՈԼԵՑ ՎԻՐԻՈՎԻ ՄԱՀՈՒԱՆ ԱՌԹԻԻ

ՊԵՐԼԻՆ, 10 Սեպտեմբեր 1902

Իտալիոյ թագաւորին ընդունելութեան հանդիսաւոր օրերէն վերջ, Պէրլին հազիւ մերկացած իր ճոխ ու ահեղախաղ արդուարդութեն, կը ստիպուի սուղի սեւ շղարչը առնել իր վրայ : Գերմանիա՝ բոլոր քաղաքակրթեալ երկիրներու հետ իր մեծ ու տիեզերահռչակ զիտնականը եւ մասնաւորապէս Պէրլին իր ամէնէն մեծ ու հարազատ պատուակալ քաղաքային կ'ողջայ՝ Բրոք. Ռուտօլֆ Վիրխով մահուամբ :

Դեռ ո՛րքան թարմ է յիշատակը այն անհմանօրէն փայլուն հանդէսներուն, որոնք իր ծննդեան 80րդ տարեդարձին առթիւ կատարուեցան հոս անցեալ տարի : Աշխարհի ամէն կողմերէն եկած էին գիտութեան պատկառելի ներկայացուցիչներ, իրենց անկեղծ համակրութիւնն ու յարգանքները մատուցանելու մեծանուն վարպետին, որ հակառակ իր բարձր տարիքին, դեռ առողջ ու առոյգ, գոհունակութեան ժպիտը արտացոլելով կնճատ խոհուն դէմքին վրայ, կեդրոնը կը դառնար արժանաւորապէս շտապուած ցոյցերու եւ շնորհաւորութիւններու : Ոչ ոքի մոքէն կ'անցընէր այն ատեն, թէ Վիրխով ա՛յսքան շուտ պիտի բաժնուի կեանքէն : ամէն անոնք որ անկեղծօրէն ոգեւորուած էին իրմով, ուրախութեամբ կը տեսնէին իր տակուն ֆիզիքական կազմը, յուսալով դեռ երկար վայելել իր անսգիւտ ու անփոխարինելի առաջնորդութիւնը գիտութեան ընդարձակածուալ ու անեղր ովկիանոսին մէջ : Պզտիկ, աներեւութապէս աննշան արկած մը պատճառ եղաւ այս բեղմնաւոր կեանքին տապալմանը : Մէկ քանի ամիսներ առաջ, Վիրխով, ելեկարական հանրակառքէն իջնելու պահուն, սխալ ոտուով մը ըրած եւ վար ինկած էր : ոսկորներու ճմուռի մը հետեւանքով ստիպուած անկէ ի վեր անկողին մնալ, չի կրցաւ զիմանալ նստուկ, անդործ կեանքին եւ կքեցաւ տարիներու ծանր բեռին տակ : Ծերութիւնն ալ ինքնին արդէն մաշող հիւանդութիւն մըն է, ըսած են արդարեւ :

արդարեւ յետոյ շինուած ըլլալու է հետեւեալ թեմամբ aérolithe : Ըստ իս՝ այս վերջինը Գաբրիէլեան էր երկնախառ եւ bolidep՝ երեւութեամբ պողիս, ինչպէս ըրած են ուսանողներ (տես «Ընդ. Օրացոյց Հիւանդանոցի» 1901, էջ 280) : Արժ. Թարգմանիչը լաւ կ'ընէր նաեւ եթէ էջ 43 դիտարկներու հատուածին սկիզբի «պարոններ» կոչականը վերաբերէր, ուր շատ անաւտի է հոգ միւս միտակը, քանի որ գրքին սկիզբէն մինչեւ վերջը չկան լատիստական ուրիշ ոճեր կամ բացազանչութիւններ, թէեւ այս գիրքը լատիստականութիւնը ըլլայ գիտական ակումբի մը տոջեւ արտասանուած ի Բարիզ, ինչպէս կըսէ հեղինակը :

Դալով լեզուին՝ ողորոք աշխարհաբար մըն է ծայրէ ծայր, թէեւ քիչ մը զրարարամէտ աշխարհաբար մը, այնպէս որ տեղ տեղ նոյն ինչ շատ կը նմանի Տօքթորին աշխարհաբարին : Խորթ եւ սխալ է թողալու ձեւը (էջ 104) փոխանակ թողալ կամ թողցնողի : Սխալ է նաեւ Եւրոպիոյ հողովումը (էջ 105), ինչ որ ուրիշ գործածողներ ալ ունի : Իսկ վերջապահութեան յատուկ է այդ վերջաւորութիւնը. Աֆրի, Ասիոյ. Իտալիա, Իտալիոյ եւնի, իսկ Եւրոպա՝ կըլլայ Եւրոպայի, Ամերիկա՝ Ամերիկայի եւնի : Նաեւ սխալ է յարդգողին ձեւ իբրեւ ուղղական. պէտք է որ ԸԼԼայ իտալիոյ :

Աւարտելով մեր Դրապատականը, կը կրկնենք թէ ամէն պարագայի մէջ հետաքրքրուած եւ օգտակար գիրք մըն է այս, ջերմագէտ յանձնարարելի բոլոր գիտասէրներուն ուրիշ անկէ հատ մը առնելով՝ թէ՛ հաճելի լինելով մը ունեցած պիտի ըլլան եւ թէ՛ միեւնոյն ատեն Որբանոցի մը սատարած ըլլալու գոհունակութիւնն ալ սկիտի վայելչին :

ՅՈՎԷ, ԳՍԶԱՆՃԵԱՆ

Խաղաղիկ Դալիայեան Որբանոցին մայր՝ Երանուհի մայրապետին կաթուածածանար վիրակը ընդհանուր կարեկցութիւն չարժած է եւ ամէն հոգածութիւն ու համակրանք ցոյց տալու հաստատութիւնը անխնամ չի ձգելու համար, Մայրապետին հիւանդութեան ախտը անակնկալին առջեւ :

Հարեւանցի ակնարկով մը անկարելի է Վիրխովը ներկայացնել իր ինքնատիպ նկարագրին մէջ, իբր գիտնական եւ իբր քաղաքացի տալէս : Իր գործունէութիւնը ա՛յնքան աւարածուն ու բազմակողմանի է, որ երկար ու սուսնափրութիւններ ու բազմահասոր գրականութիւն մը տնհրաժեշտ պիտի ըլլային զինքը ճշգրտօրէն սահմանաւորելու համար : Այնպիսի ժամանակի մը մէջ, երբ աշխատութեան բաժանումը յարածուն զարգացմամբ անխուսափելի հարկաւորութիւն մը դարձած է թէ՛ գիտութեան եւ թէ՛ արհեստներու մէջ, Վիրխով յաջողած է իր պատկառելի հանճարով ա՛յ թէ միայն բժշկական գիտութիւնը նոր հիմերու վրայ հաստատել, եւ կարգ մը ազգակից գիտութիւններու ալ անօրինակ մղում մը տալ, այլեւ գիտցած է միշտ զանոնք ժամանակակից ընդհանուր կրթութեան հետ զուգակցել եւ զարգացման շղթային հետ ներգաշնափօրէն օգտակարելու ու ամրապնդել : Իր բազմակողմանի եւ միշտ յաջողութիւններով պատկուած գործունէութիւնը առողջ արմատներ եւ կուռ սկզբունք մը ունեցած է : — անձնութեան բաժանմամբ ճշմարտութեան հետապնդիլ, կռուիլ անկէ անբաժանելի կերպով, ծառայել ազգին եւ մարդկութեան :

Ամէն ինչ որ Վիրխով հետախուզած եւ զուլս հանած է, բովանդակ մարդկութեան օգտին ծառայելու հանգրգանքն ունի, ասոր համար ահա օտար երկիրներու մէջ ալ իր տնունը երախտալի յարգանքով մը կը յիշուի ամէնէն : Զինայելով իր յառաջացած տարիքին, միշտ գործօն մասնակցութիւն մը ունեցած է գիտական համաժողովներու, որոնք Գերմանիոյ կամ արտասահմանի մէջ գումարուած են՝ բժշկական այլեւայլ հարցեր լուսաբանելու համար : Ամէն քաղաքակիրթ երկիրներու գիտնականները աչպէսով առիթը ունեցած են անձամբ ծանօթանալու եւ ամենամեծ պատիւները ընծայելու իրեն, վաստակաւոր ու հեղինակաւոր անձնուէր ուղեւորին : Վիրխով արդէն ոսնածգուած ճամբաներէ քալած չէ երբեք, այլ համբերատար ոգիով ինքնագիտ արահաներէ միայն կրցած է իր ուղղութիւնը կառավարել եւ ապահովել : Իր աշխատութեան ընթացքը առաջնոր-

դուած է զրական եւ քննադատական փիլիսոփայութենէ եւ իրեն համար ա՛յն բանը միայն յարգ եւ արժէք ունեցած է, որ հաստատապէս ապացուցուած է արդէն : Իր ուղղութիւնը կեդրոնացուցած է միշտ երեւակայութեանը եւ առանց այլեւայլ ընդունուածները զրականապէս ճանչցուածներէն զատելու, գտելու ու կարելի է ըսել, թէ Վիրխով իր գիտելուն կարեւոր մէկ մասը այս հետազօտելու եղանակին կը պարտի : Իր սեփականեցուցած գիտական պատկառելի պաշարը, քննադատական յոգնեցուցիչ խոշոր կութիւններու եւ երկարատեւ անխնայ ու մեծօրոտ աշխատութեան մը արդիւնքն է : Սուր ու անողոք քննադատութիւնն էր առ հասարակ, որ թոյլ կուտար իրեն երեւութիւնները եւ պատահարները ուսումնասիրելու տանն, պրպտող լծակը այնպիսի յեղեղանութեամբ արդիւնք, անվրիպելի յաջողութիւնը ապահովաբար ձեռնունել :

Նոյն այս քննադատական ոգին էր որ կը ստիպէր զինքը յաճախ հրապարակելի եւ իր կշռող ու խնդախ ձայնը բարձրացնել գիտութեան մէջ արմատ ձգող նորագոյն ճգնաժամներուն դէմ, որոնք իր կարծիքով եւ համոզմամբ յիշատակէր միայն կրնային բլուր : Տարփնականութիւնը մանաւանդ անոր մէջ իր ամէնէն խիստ քննադատը ճանչցած էր : Մասնաւորապէս մարդաբանութեան մէջ եղած ձախող ճգնաժամներուն հանդէպ մաքաթիլ առաջադրած էր իրեն եւ այդ ընդարձակ դատին արթնն ու խստագահանջ պահպանել էր եղած միշտ : Շատերը կը զարմանային, թէ ինչո՞ւ այս գիտնականը, նորագոյն բժշկութեան բարեկարգիչներուն աշխոյժը զսպելու, յամելու կը հակամիտէր միշտ : Ասոր հակասական կողմը գլխաւորաբար Վիրխովի քննադատական անողոք ոգիովը կարելի է պարզարանել : Իրեն համար անխուսափելի պահանջ մըն էր միմիայն ա՛յն բանը գիտութեան սահմաններէն ներս ընդունիլ եւ գիտական որոշ նշանակութիւն մը տալ անոր, որ կրնար գործնականապէս ապացուցուիլ եւ ավարտաբանութեան նոյն ուղղութիւնը կը զուսանէր, կրնար Վիրխովի գործունէութիւնն ալ կատարելապէս ըմբռնել :

թէ իր մեթոտը որքան բեղմնաւոր եղած է, կրնայ իր գիտական յայտնութիւններուն պատճառով ու քանակովը բացատրուիլ : Գիտական ապարէզին մէջ ըրած նախաքայլերը, բոլորութիւններու երկար շարք մը կը ներկայացնեն : Իր ուսուցչին, Եօճանէս Միւլիքի անդամ անհամարանական մարդակազմութեան համար նոր ու անկաս զաստիօթութիւններ եւ գործնական աշխատավայրեր կ'ընէր Գերմանիոյ մէջ, որոնց օգնութեամբ խորի եղած է մակածական (inductif) մեթոտը գործնական բժշկականութեան մէջ յազարէս կիրարկել : Անկէ ի վեր չի կայ քիմիական ճիւղ մը, որ անհամարանական մարդակազմութիւնէն արդիւնաւորուած չլլայ աւտորէն :

* * *

Թուտովք Վիրխով ծնած է 1821 Նոյեմբեր 13ին, Գերմանիոյ Շլիւսպայն քաղաքին մէջ, եւ զաւակն է համեմատ վաճառականի մը : Իր անհնական կրթութիւնը ծննդավայրին ազատիկ վարժարանին մէջ, տեղական քարոզիկն ուսանալով, մտած է 13 տարեկան հասակին մէջ Քէօսլինի երկրորդական վարժարանը, որու չըջանը հինգ տարիէն աւարտած է մեծ յաջողութեամբ : Բժշկական ուսման համար ընդունուելով Պէրլինի համալսարանը, 1838ին առթիւթեան փայլուն քննութիւն մը տուած է : Իր ցոյց տուած մեծ ու աչքի զարեւոյ կարողութիւններուն համար զինուորական բժշկական ծառայութիւնը շնորհուած է իրեն : Պէրլինի ամէնէն մեծ բժշկական հաստատութեան, Շարիթէի մէջ, օգնական բժիշկի պաշտօնը յանձնուած : 1846ին Պէրլինի համալսարանին մէջ ուսուցչութեան պաշտօն մը ընտանձնած է, սակայն հանրային հարցերու մէջ իր բռնած ընդգիմագրի ընթացքը արտադու եղած է որ չուտով հրաժարի անկէ : Իր միջոցէպէն օգուտ քաղողը Շլիւսպայնի համալսարանը կ'ըլլայ : Վիրխով անհամարանական ուսուցիչ եւ անհամարանական հաստատութեան անօրէնի պաշտօնով հոն կը հրաւիրուի : 1856 թուին սակայն, Պէրլինի համալսարանին մէջ իրեն նման հեղինակութեան մը պէտքը անհրաժեշտ դառնալուն, ետ կը

կանչեն զինքը : Վիրխովի առաջին գործը կ'ըլլայ հոս անհամարանական հաստատութիւնը հիմնել եւ անոր կարելի եղած զարկը տալ : Իր գործունէութեան ապարէզը սակայն երթալով կ'ընդլայնի հիմայ : Դուրս ելլելով զուտ գիտական սահմաններէն, կը մտնէ քաղաքական հարցերու մէջ, ուր իր կորովին եւ նկարագրին ամենափայլուն ապացոյցները կուտայ : Իրեւ Գերմանիոյ խորհրդարանին անդամ, ազատական կուսակցութեան վարիչ եւ երկար տարիներ, շարունակական վերընարումներով, խորհրդարանի եւրոպացի յանձնաժողովին նախագահ, հեղինակաւոր եւ շինիչ դեր մը կ'ունենայ գիտական գիտական շրջաններու մէջ : Միեւնոյն ժամանակ Քաղաքային Ժողովի անդամ ընտրուելով, առիթը կ'ունենայ գործնական նօրէն աշխատելու Պէրլինի առողջապահական կարգ ու սարքերուն բարենորոգման, Հակառակ շատ մը առաւել կամ նուազ կարեւորութիւն ունեցող ընդգիմագիրներու բուռն ջանքերուն, իր կուտ կամքին զօրութեամբ, ամբողջ պատասխանատուութիւնը իր վրայ առնելով, կը յաջողի Պէրլինի համար ջրանցական գրութիւնը (canalisation) Քաղաքային Ժողովէն ընդունիլ եւ շինել տալ : Միայն իր շնորհիւ է որ այսօր Պէրլին, այդ շինութեան հետեւանքով, աշխարհի ամէնէն առողջապահիկ քաղաքներէն մէկը ըլլալու համբաւով կը պարծենայ : Հիւանդանոցներու շինութեան եւ դպրոցներու առողջապահական սիսթէմութիւք բարեկարգութեան մէջ ալ, Վիրխով մեծ ու աչքի զարնող բաժին մը ունեցած էր եւ Պէրլինի զգալով իր երախտագիտական մեծ պարտքը հանդէպ այդ անձնաւորութեան, զինքը պատուակալ քաղաքացիի բարձր տիտղոսով օժտած էր : Իսկ իր ծննդեան 80րդ տարեդարձին առթիւ, Վիրխով Բ. Կայսրը, ինքնագիր գեղեցիկ նամակով մը, ուր իր երախտագիտութիւնը կը յայտնէր վաստակաւոր ծերունի գիտնականին, գիտութեանց բարձրագոյն ոտկի միտալը շնորհեց անոր :

* * *

Մինչդեռ այս առիթը կը գրեմ, Վիրխովի, փառաւոր, իշխանական յուզարկաւորութիւնը

քաղաքապետութեան ծախքով կատարուած լինցած է եւ գումարանականներու արտայայտ անկեղծ ձայները լռած են արդէն . բայց թերթ, առանց կուսակցական խարուժեան, դեռ լեցուն են ներքողականներով, կենսա-գրականներով — որոնցմէ ես ալ օգտուեցայ — եւ իր կեանքէն առնուած զանազան միջադէպերով, որոնք գեղեցկապէս իր անձնաւորութիւնը կը յատկանշեն իբր գիտնական, ուսուցիչ, վերակազմիչ, քաղաքադէտ եւ քրքրնաւորի քարեհամարայր եւ արիւար հայր . Բժիշկ աշխատակիցներու թուղով իր գիտական գործունէութեան մասին մասնագիտական ուսումնասիրութիւն մը (*), կը փութամ

(*) Ծ. Խ. — Այս պէտքը լրացուց արդէն Տոքթ. Ե. Մատիս, նախորդ Թիւով իր հրատարակած ամիսի ու շա-

վերջացնել այս հակիրճ տողերը, այն երկու դով, թէ մի՛ գուցէ չի կրնամ անձեռնհաս, օրէն արժանապէս արտաբերել այս այնքան անուանի անձնաւորութեան ամէն առանձնա-յատկութիւնները եւ պատճառ գտնամ իր յիշատակին նսեմացման :

Յրանաացիք իրենց ժամանակակից գիտնականներէն Բասդէօրով կը պարծենան, իսկ Գերմանացիք Վիրխովի համբաւովը հպարտ կը զգան ինքզինքնին : Երկուքն ալ գիտութեան հերոսներ, երկուքն ալ մարդկութեան բարերարներ որ թէեւ մարմնով մեռած, բայց կ'ապրին յաւիտեան :

ՀՐ. ԱՆԳՐԷԱՍԵԱՆ

հեկան յօգուածով որ կը ներկայացնէր Վիրխովը՝ իբրեւ Բժիշկ եւ գիտնական :

ԵՐԵՔ ՏԱՐԻ ԱՐԺԱՆԹԻՆԻ ՄԷՋ

ՌՕՄԷՆ ՏՕՐԻՆԵԱՔԻ ՌԻՂԵԻՈՐԱԿԱՆ ԱՐԿԱԾՆԵՐԸ

ԺԱ. ԳԼՈՒՆ

Թիպուրսիս եւ իր պատմութիւնը :

Երբոր ինքզինքիս եկայ, չոր խոտերէ կազմուած անկողնի մը վրայ պառկած էի, ծառի կոճերով եւ հողով կառուցուած հիւղակի մը մէջ : Սենեակին խորը թանիր մը կար, որուն առջեւ մարդ մը՝ գլուխը ձեռքին յենած, նստած էր մտածկոտ երեսոյթով մը :

Մարդը որ վերջին ծայր ջղուտ ու կորովի էր, հազիւ քսանըհինգ տարու կ'երեւար : Ազնուականի երեսոյթ մը կար վրան, եւ աչուրները արտակարգ խելացութիւն մը կը յայտնէին :

Քովը՝ վիթխարի չուն մը նստած էր, որ կարծես ինքն ալ արիւնջը տխրութեամբը համակուած էր :

— Դուք իմ կեանքս աղատեցիք, ըսի մարդուն, բայց որպէս զի չնորհակալութիւնս յայտնեմ ձեզի, ըսէք նախ թէ ո՛վ էք դուք :

Անձառօթը յուրօրէն գլուխը իմ կաշմ գարձուց, եւ տալ ակնարկ մը նետեց վրաս :

— Երիտասարդ, ըսաւ քիչ մը առին զիս դիտելէ վերջ, ընաւ չնորհակալ մի՛ ըլլար ինձի : Այս կողմերը՝ զիս մարդկային ցեղին թշնամին կ'անուանեն : Քեզմէ զատ ո՛չ մէկ մարդկային էակ տաք կոխած է այս հիւղակէն ներս : Եւ ըսեմ իսկոյն որ եթէ երբեք քեզ այսչափ երիտասարդ ու անփորձ չգտնէի, քեզի շատ սուղի պիտի նստէր հետաքրքրութիւնդ : Երկար առնէի ի վեր արդէն մէկը կը փնտռէի՝ անոր յայտնելու համար զիս անձնով վիշաք . այս պատճառաւ միայն քեզ մահուընէ աղատեցի : Սրախ վրայ՝ անեկիցաւ մը կայ՝ որ զիս հանդիսա չթողար ինձի անտնիկ կու գայ թէ սա դաշտը չաբունակ հոն կը միտն :

Ու մարդը գօտիէն դաշտն մը հանկով գետնին վրայ դրաւ, ծնրադրեց անոր առջեւ ու բաներ մը մրմնջեց : Շունն ալ արիւնջ մօտենալով սկսաւ ոռնալ տխուր չելաով մը :

... անձանց թիւը ոտքի ելաւ, մեռելի մը
... ամբողջաբար : Երբեք յուսահատութիւնը
... աւելի լաւ կերպով պատկերացնող էակ
... էր տեսած :

— Դժբաղդ էք, հարցուցի իրեն :

— Այո՛, ըսաւ, մարդոց ամէնէն դժբաղդը
... եմ, եւ եթէ վատութիւն մը գործելու
... վարձի, շատոնց արդէն վերջ տուած պի-
... լի լլայի կեանքիս : Պատմեմ քեզի կեանքս,
... եւ դուն ինքդ դատէ :

Անձանթը ժողովուրդեցաւ, եւ ինծի
... նետուեալ պատմութիւնը՝ զոր նոյնու-
... թամբ մէջ կը բերեմ. —

« Բոստանիէնի մօտերը ծնած եմ եւ,
... զիջիկ զուգի մը մէջ, Հայրս ու մայրս մե-
... րոք էին երբ ես տակաւին պղտիկ էի : Եր-
... րօքն ալ չեմ յիշեր, Համեստ բնակարան մը
... իմանկութիւնս անցած էր, եւ զոր շատ կը
... լիքի, ինծի դրացի էր Կօշօ մը (դաշտային
... ծառիկ) որ շատ դէշ համբաւ մը հանած էր
... իր աւելի կամ նուազ դատապարտելի շահա-
... ւանկութիւններով : Յաճախ կը ստիպուէր ան-
... ձանալ՝ օձիքը ձեռք չաւուր համար :

« Իրեն բոլորովին հակառակը ըլլալով, այդ
... անբոլոր սուրբի պէս կ'էն մը ունէր : Մօրս
... անկէն սերտ բարեկամներէն մէկը եղած էր
... այդ կիւնը, որ մօր մը պէս հսկած էր իմ
... խաւ, եւ զիս ալ իր գործընդունքին առար-
... լայ դարձուցած էր աղջկանը՝ Պէնիթանի
... զիս : Ես ինքս չա՛տ կը սիրէի Պէնիթանի,
... ինքն, հրապուրիչ աղջիկ մը՝ որ իզմէ չորս
... տարուան մը չափ պզտիկ էր : Խեղացի, ա-
... յուշ ու միտմիտ աղջիկ մըն էր : Միտմիտ
... թոյնք այդ անուշ աղջկան հետ : Մայրը
... իր կը դարձր թէ կը սիրեմ իր զաւակը, ա-
... յուշ կը քաջալերէր զմեզ, մինչդեռ հայրը իր
... հրապուրտուն իր արգելք մը կը նկատէր
... զիս, եւ ըստ այնմ կը վարուէր ինծի հետ :
... Ինք, աղջկանը արտակարգ գեղեցկութիւնը
... նկատի առնելով, կը յուսար հարուստ փե-
... րայ մը դաճել, եւ այդպէսով ապահովել ըն-
... տանիքին ապագան : Յաճախ կը սարքէր պա-
... րանդանքներ՝ որոնց ներկայ կը գանուէին
... իր կողմերու բոլոր հարուստ երիտասարդ-
... անքեր : Նոյն տանն, ամէն կարելի միջոց չ

գործ կը դնէր, անոնցմէ մէկը իր աղջկան
... հետ ամուսնացնելու համար :

« Աւելորդ է ըսել որ այդ ընթացքը վեր-
... ջին ծայր կը կառուցուէր զիս : Կը սպաննէի
... այդ մարդը, եթէ երբեք անիկա իմ սիրա-
... կանիս հայրը եղած չըլլար : Միւս կողմէ իմ
... կացութիւնս ալ անտանելի կը գտնէի : Օր
... մը, վերջապէս որոշում տուի, եւ մենու-
... թեան վայրկեանի մը մէջ, Պէնիթանին խոտ-
... տովանեցայ իմ սէրս, յայտնելով նոյն առեւ-
... թէ աշխարհի վրայ ո՛չ մէկ բան պիտի կրնար
... զայն մարել : Զի նստիլ սորվեցուցած էի
... իրեն, եւ նոյն օրը միտմիտ պտոյտի ելած
... էինք դաշտին մէջ :

« Պէնիթան վար իջաւ ձիէն, նստաւ ծառի
... մը չուքին մէջ, եւ զիս ալ քովը հրաւիրե-
... լով ըսաւ :

« — Թիպուրսի, չե՞ս հասկցած տակաւին
... թէ ես ալ այդչափ խոր սիրով մը կը սիրեմ
... զքեզ :

« Ուրախութենէս խելայեղ՝ չէի գիտեր թէ
... ի՞նչ ընեմ :

« Պահ մը կը քով գրկեցի զայն, եւ ըսի
... իրեն՝ հեծկատուքի պէս գողգողուն ձայնով մը :

« — Բանի սր կը սիրես զիս, ի՞նչ եղիր :

« — Օ՛հ, այո՛, ըսաւ միտմիտ աղջիկը,
... տառնց բան մը հասկցած ըլլալու, եւ ա՛լ
... աւելի սեղմուեցաւ կուրծքիս վրայ :

« Ծիչդ այդ վայրկեանին, մեզմէ հազիւ
... քանի մը քալ անդին, կատաղի սեռում մը
... լսուեցաւ : Նոյն տանն տեսայ որ թռչումս մը
... (այդ կողմերուն յատուկ, եւ շատ վտանգա-
... լոր գաղան մը) դէպի մեր կողմը կը խոյանար :

« Փոխանակ փախչելու, ընդ առաջ նեա-
... ուեցայ իսկոյն, մինչդեռ Պէնիթան իր կար-
... գին մարմնով իմ առջիս պատուար մը կ'ըլ-
... լար, զիս պաշտպանել ուղեւորով :

« Նոր սեռում մըն ալ լսուեցաւ : Հասկցայ
... որ երկու գողգողներ կային մեր առջեւ :

« — Թիպուրսիօ, ըսաւ Պէնիթան, կամ
... միտմիտ պիտի մեռնինք հոս, եւ կամ եր-
... կուքս մէկտեղ պիտի ազատինք :

« Դաշոյնս, սա դաշոյնը՝ զոր հիմա ձեռ-
... քով կը տեսնես, հանեցի մէջքէս եւ յարձա-
... կեցայ թռչանային վրայ՝ որ սոսկալի ոտաւմով
... մը փորձեց զլսուս վրայէն անցնել : Անմի-

ջապէս բազուկս բարձրացուցի եւ ձեռքի դաշոյնս մխեցի սրտին կողմը : Բռնան ինկաւ մեռած . բայց այդ անկման միջոցին ես իր տակը մնացի : Բաւական դժուարաւ միայն կրցայ ոտքի ելլել , եւ որովհետեւ կը վախնայի որ միւս զազանն ալ վրայ կը հասնի , յանձնարարեցի Պէնիթային որ փախչինք այդ տեղէն՝ ուր այնչափ անգամներ կ'երթամ հիմայ իմ վիշտս լալու :

«Մեկնած ատեննիս անգամ մըն ալ ուրեւնեցինք բնաւ չբաժնուիլ իրարմէ :

«Յաջորդ օրն իսկ Պէնիթայի ձեռքը խընդրեցի իր ծնողքէն , բայց հայրը բացարձակ մերժումով մը ընդունեց զիս : Աղջկան մայրը որ ամէն կերպով համամիտ էր մեր ամուսնութեան , լալով համբուրեց զիս , եւ ըսաւ թէ իր վայրագ ամուսնին մերժումին դէմ չկրնար ո՛ր եւ է միջամտութիւն մը փորձել , ո՛ր եւ է բարեխօսութիւն մը ընել :

«Պէնիթայի հայրը մասնաւորաբար կ'առարկէր թէ ես տակաւին ո՛ր եւ է քաջագործութիւն մը չեմ ըրած , եւ թէ բնականաբար արժանի չեմ իր աղջկանը : Ծիշդ այդ ատեններուն՝ մասնաւոր արշաւախուժեր կադմուած էին Հնդկներու դէմ : Ես ալ այդ արշաւախուժերէն մէկուն միացայ , եւ ինքզինքս Պէնիթայի արժանի ցոյց տալու համար մէկէ աւելի քաջագործութիւններ ըրի : Ներկայացող ամէն վտանգի կը գիմագրաւէի աներկիւղ :

«Բաւական ժամանակ այդ կեանքը ապրեցայ , մինչեւ որ օր մը , չկրնալով կարօտիս զիմանալ , թողուցի ամէն բան եւ մեր գիւղը վերադարձայ : Երբոր գիւղ մտայ , տեսայ որ երիտասարդներու խումբ մը նուագով կը մօտենայ իմ սիրականիս պատուհանին : Ես ալ իրենց հետեւեցայ , առանց ինքզինքս յայտնելու : Երիտասարդներէն ան որ ամէնէն լաւ հագուած էր , եւ որ ամէնէն հարուստը կ'երեւար , կեցաւ Պէնիթայի առջեւ , եւ սկսաւ սիրերգ մը երգել : Միւսները նուագով կը ձայնակցէին իրեն : Կատաղութիւն մը գրկեց զիս : Կ'ուզէի վրանին յարձակիլ , եւ ամէնքն ալ սպաննել այդ տեղը , նոյն ինքն իմ սիրականիս աչուրներուն առջեւ : Բայց մտածում մը կոտեցուց զիս : Եթէ երբեք սպանութիւն մը գործէի , պիտի ստպուէի

փախչիլ : Ինչ որ պիտի հարկադրէր զիս մըսնջենապէս հետու մնալ Պէնիթայէն :

«Պահ մը սակայն ա՛լ չկրցայ դիմանալ : Երիտասարդը պատուհանին մօտեցած էր եւ Պէնիթան կը կանչէր : Դուրս ելայ պահուած տեղէս , մերկացուցի դաշոյնս , եւ կատաղի ոստումով մը նետուեցայ երգիչ խումբին վրայ՝ որ զիս տեսնելուն պէս խեղճ խոյս տուաւ , առանց իսկ եսին նայելու : Վերջէն իմացայ որ ամէնքն ալ զիս ուրուական մը կարծեք են : Պէնիթայի հայրը , որպէս զի աղջիկը զիս մոռնայ , իմ մեկնումս վերջ լուր տարածեք էր թէ Հնդկները զիս սպաննեք են :

«Նոյն իրիկունը , պատուհանէն տեսալեցայ Պէնիթայի հետ : Իմացայ որ հայրը , զինքը մօտ ատենէն պիտի ամուսնացնէ եղբորայն հարուստ երիտասարդին հետ , զոր պատուհանին առաջը գտած էի , եւ որ իր ընկերներուն հետ փախած էր պահ մը առաջ : Յանձնարարեցի Պէնիթայի որ առ երեսոյթս ինքզինքը համակերպած ցոյց տայ , որպէս զի կարենանք ժամանակ գտնել , եւ ամուսնութեան կնքուելէն առաջ փախչիլ միտաին :

«Պէնիթայի հայրը սակայն իմացած էր իմ գալուստս , եւ կ'աճապարէր վայրկեան մը առաջ ամուսնացնել աղջիկը :

«Վերջապէս ամուսնութեան օրը հասաւ : Գիւղին ամէնէն հարուստ տանուէրներէն մէկուն տղան էր Պէնիթայի խօսեցեալը , եւ ամուսնութիւնը իր տունն իսկ տեղի կ'ունենար : Բարեկամ մը ինծի խորհուրդ տուաւ որ նոյն իրիկունն իսկ , պսակի միջոցին յանկարծական կերպով մը ինքզինքս երեւան հանեմ : Հետեւեցայ իր խորհուրդին , եւ երբ հարսնիքին տունը մտայ , ահագին ազդեցութիւն մը առաջ բերի : Ներկաներէն շատեր զիս իրապէս մեռած կը կարծէին : Իրենցմէ տեմ մասը ոտքստիտի աղաղակներ արձակեցին զիս տեսնելով : Ուրիշներ , անոնք որոնք իմ երբեմնի բարեկամներս էին , իսկոյն քովս փութացին , զիս շնորհաւորելով :

(Շարունակելի)

Արսօնուսէր Կ. Ս. Իիթիլիճեմն

Տպագրութիւն Ե. Մ. Ս. Ե. Ռ. Ս. Ս. Ս. Ս.
Կ. Պոլիս, Ֆինճանճըլար եօզուշու, Թիւ 27

Գրասուն ԵՇԱՆ-ՊԱՊԻԿԵԱՆ
 Գ. ՊԱՊԻՍ, 60 Էսկի-Չապքիե Ճասսեսի, 60

Հասարակուեցաւ
 ՀՐԱՆՏ Ս. ԽԱՆՃԵԱՆԻ
 ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
 ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԿԱՅՍՐՈՒԹԵԱՆ
 190 էջ, 16ածալ, գին 5 դր2.
 Զարդարած ըազմաթիւ լուստարիպ պատ-
 իրներով, Անհրաժեշտ ամէն զպրոցականի եւ
 խնամականի :

Նոյն հեղինակին՝
 ԱՄԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ, ՄԻՋԻՆ ԴԱՍԸՆԹԱՅԲ
 240 էջ, պտկըզ, գին 5 դր2.
 Երոգական ամենէն համրաւաւոր եւ նու-
 արոյն գործերու հեաեւողութեամբ :
 Սոյն երկու գործերու իւրաքանչիւրէն
 ամառի ուսուցիչներու նմոյշ կը զրկուի 50
 երկրորդի դրոշմաթուղթի փոխարէն :

ԱՏԱՍՆԱԲՈՅԺ

ՏՈՔԹ. Գ. ԳԱՐԲԻԷԼԵԱՆ

ԲԵՐԱ, ՄԵՍ ՓՈՂՈՅ, ԹԻՒ 200

ԶԿալարա-Աերայի Լիսէին դէմ

Կ. ԵՍ. ՇԲ. օրերը առաւօտեան կանու-
 խեն մինչեւ իրիկուան ժ. 11¹/₂

Բ. ԴԵ. ՈւԲ. օրերը 6 ԿԵ մինչեւ 11¹/₂

Կիրակի օրերը ժամադրութեամբ

ԱՌԵԻՏԲԱԿԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ
ԲԱՆԵԱԼԹԻ
Օ. ՏԱՐԵՇՐԶԱՆ

ԳԻՇԵՐՈԹԻԿ ՏԱՐԵԿԱՆ 18 ԼԻՐԱ ՕՍՄԱՆԵԱՆ
 Առեւտր. վարժարանի հինգերորդ տարե-
 շրջանը սկսաւ : Սոյն վարժարանի նպատակն է
 լուրջ դաստիարակութեամբ, գործնական գի-
 տելիքներով ուսուցանել ԼԵՋՈՒ եւ ՎԱ-
 ՃԱՌԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ :

Վարժարանը ունի Մանկապարտէզի, Նա-
 խակրթարանի եւ Ուսումնարանի երեք դաս-
 ընթացքները :

Նախակրթարանի աշակերտաց ալ թոյլա-
 տրուած է Գերմ. եւ Անգլ. լեզուներն եւս
 ուսանիլ, Հայ. Օսմ. եւ Ֆրանս. լեզուաց
 մէջ հարկ եղած յաջողակութիւնը պահպանե-
 լով միշտ :

Նկատի առնելով հեռաքնակ ծնողաց նիւ-
 թական վիճակը, արժան դատեցինք միայն
 18 լիրա տարեթոշակով գիշերօթիկ աշա-
 կերտ ընդունիլ վարժարանիս մէջ, Մնողք
 ալ պարտին նկատի առնուլ թէ օտար լեզու
 սովորելու համար օտար վարժարան յաճախելու
 ըմբռնումը սխալ է եւ վնասակար : Առեւտր.
 վարժարանի մէջ 11-12 տարեկան պատանի-
 ներ հինգ լեզու կը սովորին՝ գրելով, խօսելով
 միասին :

Աշակերտաց արձանագրութեան համար
 գիմել, ամէն օր, Առեւտր. վարժարան, Բան-
 կալթի, Ճէտիտիէ փողոց :

Հիմնադիր-Տեօրեհ
 ՅԱԿՈԲ ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԻ

ՌՕՍԻԱ — ROSSIA

ՊԱՊԻՍ, ՉՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ՀՐԴԵՀ, ԷԿԵԱՆՔ, ՓՈԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆՔ, ԱՐԿԱՄՔ

Ընկերութեան զրամագլուխը, ամբողջապէս վճարուած	10,667,667 Գրուեց
1801 տարւոյ մէջ գանձուած ապահովագրիչներ ու տոկոս	54,000,000 »
Երաշխաւորութեան գումար	132 000 000 »
Ապահովագրեալներուն վճարուած գումար	249,400,000 »
Կեդրոնացեղի, Ղալաթիոյ փառափին վրայ, Մալաթիան ճին սեղը	
Ընդհ. Բնէի	Ընդհ. Գործակալ
Ա. ՀԻՐՄԻԻՉ	ԹԵՈՏՈՐ ՌԷԲԲԷՆ

Արդէն հրատարակուած է

1903 ՏԱՐԻՈՅ

Ե. ՄԱՏԹԵՈՍԻԱՆ

Յ Ո Ւ Շ Ա Տ Ե Տ Բ Ը

(AGENDA INTERNATIONAL)

(H. MATTEOSIAN)

Թուրքերէն, Հայերէն, Ֆրանսերէն եւ Յունարէն լեզուներով

Նախորդ տարիներէն աւելի ճոխ և աւելի խնամով պատրաստուած

Պարզ լաթակալ 3 ղր.

Ընթիւ լաթակալ 5 »

ՈՍԿԵԶՈՐ ՓԱՌԱԿԱԶՄԸ 9 »

20 օրինակէն աւելի
գնողներուն գոհացուցիչ
գեղջ :

Կը խնդրուի գաւառի պատուարժան յանախորդներէն որ հանին իրենց յանձնարարութիւնները կանուխէն ընել՝ Յուշատետրերը ժամանակին ձեռներէն ունենալու համար : Իմել Հրատարակչին ,

Յ. ՄԱՏԹԵՈՍԻԱՆ, ՊԱՅՊԼ ՀԱՌԻԶ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

Ի Ի Ն Ի Յ Ն

ՀՐԴԵՀԻ ԵՒ ԿԵՆԱՅ ԱՊՍՏՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՍՏԱՏԵԱԼ Ի ԲԱՐԻԶ 1828-1829

ՀՐԴԵՀԻ ԶԻՒՂ

Մինչեւ 1899ի վերջը հասուցեալ ձեռք	240,000,000 ֆր.
1899ին գանձուած ապահովագրին	19,500,000 »
Դրամագլուխ եւ պահեստ	105,000,000 »
Ապահովագրեալ դրամագլուխ	18,000,000,000 »

ԿԵՆԱՅ ԶԻՒՂ

Մինչեւ 1889ի վերջը հասուցեալ ձեռք	99,000,000 ֆր.
Ընթացիկ ապահովագրութիւնք	253,000,000 »
Դրամագլուխ եւ պահեստք	150,000,000 »

որ ընթացիկ ապահովագրութեանց գումարին հետ կը համեմատի 60% — ինչ որ «Իւնիօն»ի ապահովագրելոց կ'ընծայէ հսկայ երաշխաւորութիւն մը ՈՐՈՒՆ ՆՄԱՆԸ ԿԱՐԵԼԻ ԶԷ ԳՏՆԵԼ՝ ԱՐԵՒԵԼԻԻ ՄԷՋ ԳՈՐԾՈՂ ՈՒՐԻՇ ՈՐ ԵՒ Է ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ ԳՈՎ :

Արեւելքի համար մասնաւոր սակացոյց զեղջեղ զինելով : Նպատաւոր պայմաններ անհամեմատ կերպով աւելի գերադանց քան ուրիշ որ եւ է ընկերութեան պայմանները : Շահաբաժիններու տարուէ տարի անմիջական վճարում, որով Իւնիօն ապահովագրուողք ԶԵՐԾ են այն վնասներէն եւ լուսախաբութիւններէն, որոնց կ'ենթարկուին միշտ այն անձինք, որ շահաբաժիններու բացման (accumulation des bénéfices) ՅՈՒԻ եւ ՎՆԱՍԱԿԱՐ դուրեմամբ գործող ընկերութեանց կ'ապահովագրուին :

Ընկերութեան դրամատունն է ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԿԱԾՍԵՐԱԿԱՆ ՊԱՆԲԱՆ

Թուրքիոյ եւ Արեւելի Տօրեկներէն

Ա. Պոլիս, Կարպա, Թանսապուրուն խան, Օսմ. Պանֆային դիմացը

Գործակալութիւնք Թուրքիոյ գլխաւոր քաղաքաց մէջ